

ШАБАН Ю.,
аспірант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
(Міжнародний гуманітарний
університет)

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.46>

ПОНЯТТЯ АГРЕСІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У статті проведено аналіз міжнародних правових актів з питання визначення поняття агресії у міжнародному праві. Зокрема проведено аналіз таких документів як Пакт Бріана-Келлога, Конвенції про визначення поняття агресії 1933 року, Уставу Організації Об'єднаних Націй.

Пакт Бріана-Келлога не містить визначення поняття агресії, однак встановлює заборону будь-якої агресії в цілому.

Статут ООН також не вирішив питання визначення агресії. В його нормах було позначено, тільки, що застосування збройної сили дозволено за двох обставин: у разі самооборони і у контексті заходів колективної безпеки.

Підкреслено, що визначення агресії було розроблено Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй лише у грудні 1974 року, однак сьогодні це визначення потрібно уточнювати.

Позначено, що в сучасному міжнародному праві системно виникають питання, пов'язані з порушенням принципу незастосування сили або погрози силою в сучасних міжнародно-правових відносинах, а точніше принципу заборони ведення агресивної війни. Сучасні виклики вимагають детермінувати поняття, сутність та ознаки злочину агресії.

Розглянуто розвиток даного поняття в рамках становлення міжнародного права та виявлено проблемні точки в практиці міжнародного правозастосування, визначено колізії в рамках правового тлумачення, окреслено проблеми в досліджуваній сфері.

Обговорюються проблеми, пов'язані з визначенням агресії у міжнародному праві.

Загалом, наголошується на важливості боротьби з агресією у всіх її проявах і закликає міжнародне співтовариство розробляти відповідні заходи та норми для цієї мети.

Зроблено висновок, що агресія зараз є поширеним явищем у міжнародних відносинах, оскільки сучасні конфлікти виникають між державами з різних причин і призводять до розв'язання агресивної війни, а війна модифікується в ході розвитку людської цивілізації, з'являються нові форми агресивної війни, застосування новітніх методів і засобів ведення війни, тому і визначення агресії, яке було запропоновано 50 років тому, сьогодні є недосконалим.

Ключові слова: агресія, безпека, збройний конфлікт, ООН, Рада Безпеки ООН.

Shaban Yu. The mean of aggression in international law

The article analyzes international legal acts on the issue of defining the concept of aggression in international law. In particular, an analysis of such documents as the Brian-Kellogg Pact, the 1933 Convention on the Definition of Aggression, and the Charter of the United Nations was conducted.

The Briand-Kellogg Pact does not contain a definition of the concept of aggression, but establishes a ban on any aggression in general.

The UN Charter also did not resolve the issue of defining aggression. In its norms, it was indicated only that the use of armed force is allowed under two circumstances: in the case of self-defense and in the context of collective security measures.

It is emphasized that the definition of aggression was developed by the General Assembly of the United Nations only in December 1974, but today this definition needs to be clarified.

It is noted that in modern international law, issues related to the violation of the principle of non-use of force or the threat of force in modern international legal relations, or more precisely, the principle of the prohibition of waging an aggressive war, systematically arise. Modern challenges require determining the concept, essence and signs of the crime of aggression.

The development of this concept in the framework of the development of international law was considered and problematic points in the practice of international law enforcement were identified, conflicts in the framework of legal interpretation were identified, and problems in the researched area were outlined.

Problems related to the definition of aggression in international law are discussed.

In general, it emphasizes the importance of combating aggression in all its manifestations and calls on the international community to develop appropriate measures and norms for this purpose.

It is concluded that aggression is now a widespread phenomenon in international relations, since modern conflicts arise between states for various reasons and lead to aggressive war, and war is modified in the course of the development of human civilization, new forms of aggressive war appear, the use of the latest methods and means of waging war, therefore the definition of aggression, which was proposed 50 years ago, is imperfect today.

Key words: aggression, security, armed conflict, UN, UN Security Council.

Вступ. Агресія визнається одним з найтяжчих злочинів проти миру та безпеки людства, проте досі існують колізії в рамках правового тлумачення.

Постановка завдання. Метою статті є завдання дослідити розвиток поняття агресії у міжнародному праві.

Результати дослідження. Питання злочину агресії на сьогоднішній день є актуальною як ніколи темою в міжнародно-правовому дискурсі та практиці. У вітчизняній і зарубіжній літературі, присвяченій проблемам сучасного міжнародного права, Переважна більшість юристів сходяться на думці, що саме агресія є найтяжчим (найнебезпечнішим) міжнародним злочином. Акт агресії сьогодні визнається найсерйознішою формою незаконного застосування сили.

У міжнародному порядку, який панував після Вестфальського договору 1648 року та затвердження державного суверенітету, агресія виглядає як найсерйозніший злочин, який може бути вчинений, підриваючи саме існування держави, її територіальну цілісність і, як таку, основні принципи міжнародного права. У Гаазьких конвенціях про мирне вирішення міжнародних спорів 1899 і 1907 років було текстуально закріплено прагнення держав запобігати застосуванню сили, якщо це можливо, у своїх відносинах.

На початку та в середині двадцятого століття подальший розвиток політики обмеження, а потім і заборони «агресивних воєн» знайшов своє відображення в Пакті Ліги Націй 1919 року та у Пакті Бріана-Келлога 1928 року. Поступове придушення права на війну обмежувало право на застосування збройної сили, за винятком ситуацій, пов'язаних із власним бажанням – захист від агресії.

Пакт Бріана-Келлога не містить визначення безпосередньо агресії. Документ, виражаючи волю його учасників, обмежує право держав вдаватися до війни. Учасники Пакту

урочисто заявляють від імені своїх народів, що вони «засуджують застосування війни для вирішення міжнародних спорів і відмовляються від такого застосування у своїх взаємних відносинах як знаряддя національної політики. Сторони визнають, що врегулювання або вирішення всіх спорів або конфліктів, які можуть виникнути між ними, якого б характеру або походження вони не були, завжди слід шукати тільки мирними засобами» [1]. Важливим є те, що договір містить суттєвий пункт – заборону будь-якої агресії в цілому, але незважаючи на це у договорі не міститься досліджуваної дефініції.

Прийняття Статуту Організації Об'єднаних Націй (ООН), підписаного у 1945 році в Сан-Франциско, також не вирішило питання визначення агресії. Важливо зазначити, що застосування збройної сили дозволено за двох обставин: у разі самооборони, індивідуальної або колективної, дозволеної статтею 51 Статуту ООН; і у контексті заходів колективної безпеки, прийнятих РБ ООН які зазначені у статті 42 Статуту ООН [2].

Статут Організації Об'єднаних Націй створює систему колективної безпеки, головну відповідальність за яку несе Рада Безпеки. Мандат Ради Безпеки ООН структурований навколо ширшого поняття загрози міжнародному миру та безпеці, і Рада Безпеки ООН має право вживати відповідних заходів у таких випадках, включаючи застосування колективної сили [2].

Метою Організації Об'єднаних Націй є підтримання міжнародного миру та безпеки шляхом вжиття колективних заходів для запобігання та усунення загроз миру та придушення актів агресії. Рада Безпеки ООН має повноваження визначати, чи може суперечка або ситуація призвести до порушення миру і чи існує загроза міжнародному миру і безпеці.

Однак, оскільки під час перших робочих сесій Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй не було знайдено консенсусу щодо визначення агресії, питання про визначення було відкладено та передано до Комісії з міжнародного права ООН. Комісії з міжнародного права Організації Об'єднаних Націй також не дійшла згоди щодо визначення та дійшла висновку у своїй доповіді Генеральна Асамблея ООН у 1951 році, що агресія «за самою своєю суттю не піддається визначенню» [3]. Декільком іншим спеціальним комітетам Генеральна Асамблея ООН доручила запропонувати визначення агресії, але всі не змогли дійти згоди щодо визначення.

Пошук консенсусного визначення агресії був тривалим і складним: держави, з одного боку, виступали за визначення, обмежене військовим втручанням однієї держави на територію іншої, а держави, з іншого боку, виступали за ширше визначення. визначення, яке б відображало різні форми втручання та порушення державного суверенітету.

Визначення агресії було розроблено Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй лише у грудні 1974 року на 29-ій сесії резолюцією 3314 (XXIX). Вона стала результатом тривалої роботи спеціально створеної комісії з питання про визначення агресії у складі тридцяти п'яти держав-членів ООН, яка розробила її проект і рекомендувала для ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, яка базується на визначенні агресії, запропонованому в 1935 році під час Конференції зі скорочення та обмеження озброєнь, дає таке визначення – «агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об'єднаних Націй, як це встановлено в цьому визначенні» [4]. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй уточнила, що в цьому визначенні термін «держава» використовується без шкоди для питань визнання чи того, чи є держава членом ООН, і включає поняття «групи держав».

Також важливим є відмітити, що застосування збройної сили державою першою в порушення Статуту є *prima facie* свідченням акту агресії, хоча Рада Безпеки може відповідно до Статуту дійти висновку, що визначення про те, що акт агресії було скоєно, не буде виправданим у світлі інших відповідних обставин, включно з тим фактом, що відповідні акти або їхні наслідки не мають достатньо серйозного характеру.

Щоб вчинок міг вважатися «агресією», необхідно виконати три критерії. Дія має: (1) бути вчинене державою; (2) передбачає застосування збройної сили; і (3) досягти рівня

достатньої серйозності, як це визначено Радою Безпеки ООН, і має викликати реакцію самозахисту або санкції, накладені міжнародним співтовариством. Визначення виключає ідеологічну та економічну агресію та не передбачає можливості того, що ці дії можуть бути вчинені недержавними суб'єктами (збройними групами чи іншими організаціями).

Відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН, певні дії вважаються актами агресії, незалежно від того, чи була оголошена війна. До таких дій належать вторгнення або напад на територію держави збройними силами іншої держави, військова окупація в результаті таких нападів або анексія території силою. Крім того, бомбардування або застосування зброї однією державою проти території іншої держави також вважається актом агресії. Інші акти включають блокаду портів або узбережжя збройними силами однієї держави, напади на сухопутні, морські або повітряні сили іншої держави, а також використання збройних сил держави, розташованих на території іншої держави, без її згоди або поза межами узгоджених умов. Дозвіл іншій державі використовувати свою територію для вчинення актів агресії проти третьої держави також вважається актом агресії. Нарешті, актом агресії вважається засилання збройних груп або найманців для вчинення актів застосування збройної сили проти іншої держави [4].

У теорії міжнародного права, виходячи з тексту резолюції, виділяють пряму і непрямую агресію. Пряма агресія включає вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави, будь-яку військову окупацію, що є результатом вторгнення, бомбардування території іншої держави, блокаду її портів або берегів, напад збройних сил однієї держави на сухопутні, морські, повітряні сили іншої держави. До непрямої агресії відносяться дії держави, що дозволяють, щоб її територію, надану іншій державі, використовували для вчинення актів агресії проти третьої держави, або засилання державою або від її імені збройних банд, іррегулярних сил чи найманців, які здійснюють воєнні дії проти іншої держави, які мають такий серйозний характер, що можуть бути прирівняні до вищевказаних актів агресії або значна участь у них.

Визначення вжиття збройної сили вимагає уваги до суб'єктивного моменту, окрім випадків національно-визвольних війн. Визначення не може шкодити праву на самовизначення та свободу народів, що впливають зі Статуту, зокрема народам, які перебувають під пануванням колоніальних або расистських режимів. Визначення повинно мати об'єктивний характер і засновуватися на перевірених обставинах.

Нааявність суб'єктивізму при прийнятті рішень Радою Безпеки ООН більш негативна, ніж позитивна. Список актів агресії згідно зі статтею 2 резолюції 3314 (XXIX) не є вичерпним, а Рада Безпеки може визначити інші акти як агресію згідно з положеннями Статуту. Проте механізм ухвалення рішень всередині Ради Безпеки ООН є недостатньо ефективним. Для констатації акту агресії необхідне одностайне погодження п'яти постійних членів Ради Безпеки ООН. Таким чином, затвердження єдиного погляду в самій Раді Безпеки ООН є складною процедурою.

Незважаючи на прийняття цього визначення агресії в 1974 році Генеральною Асамблеєю ООН, Рада безпеки ООН продовжувала використовувати більш нейтральну термінологію загрози «миру та міжнародній безпеці» або «порушення міжнародного миру та безпеки» у своєму подальшому управлінні міжнародними кризами. За декілька років терміни, які використовуються ООН для опису дій Російської Федерації проти України, змінювалися. У 2014 році в Генеральній Асамблеї ООН було використано термін «порушення територіальної цілісності» у своїй резолюції щодо вторгнення Росії у Крим та подальшої «анексії». Було закликано всі країни утриматися від будь-яких дій, спрямованих на такі порушення, і шукати шляхи мирного врегулювання ситуації в Україні.

Однак, у резолюції 2022 року організація вжила більш рішучих заходів, використовуючи термін «агресія» та закликаючи Росію припинити застосування сили проти України. Варто відзначити, що ООН втрутилася через блокування Росією ухвалення резолюції щодо ситуації на рівні Ради Безпеки. Резолюція має на меті ініціювати потенційні політичні та правові наслідки для Росії та її лідерів з точки зору міжнародної державної відповідальності

та індивідуальної кримінальної відповідальності. Ця резолюція ґрунтується на концепції резолюції «Єдність заради миру», яка дозволяє Генеральній Асамблеї ООН вживати заходів з питань, пов'язаних з міжнародним миром і безпекою, коли Рада Безпеки ООН не відіграє жодної ролі. Юридична відповідальність за агресію Росії проти України була деталізована в наступних резолюціях ГА ООН, які визнали необхідність притягнення Росії до відповідальності та рекомендували створити реєстр завданих збитків. Резолюції також визнали важливість компенсації Україні збитків, завданих порушенням Росією міжнародного права.

Проблема реформування Ради Безпеки ООН існує вже давно, і для подолання виниклих труднощів можна запропонувати кілька способів. Один з напрямків реформування полягає у заміні індивідуального права «вето» на колективне право. Крім того, можна створити механізми, які дозволять подолати право «вето», зокрема через Генеральну Асамблею ООН. Зокрема, можна запровадити незастосування права «вето» за умови утримання чи неучасті постійних членів у голосуванні. Також виникає питання про визначення агресії, при кваліфікації якої необхідно залучати громадську думку. Однак, складно встановити міжнародний стандарт для визначення агресії, оскільки держави можуть визначати агресію виходячи зі своїх власних інтересів. Такі реформи допоможуть покращити ефективність та легітимність діяльності Ради Безпеки ООН.

Однак, це не вирішує головної проблеми – потреби надати будь-якому компетентному органу абсолютне право кваліфікувати дії сторін у кожному конкретному випадку як акт агресії. Рада Безпеки ООН, як на підставі статті 39 Статуту ООН, так і на підставі статей 2, 4 резолюції 3314 (XXIX), має право визначати існування будь-якої загрози миру, порушення миру або акту агресії. Проте, відсутність юридичних критеріїв пов'язування Ради Безпеки створює проблему, оскільки її рішення залишаються політичними актами, і не є зрозуміло, які можуть бути юридичні наслідки, крім тих, які передбачені статутом або іншими угодами. Визначення агресії, як описано у резолюції 3314 (XXIX), не накладає на Раду Безпеки жодних зобов'язань і вважається рекомендацією, яку Рада може використовувати за потреби. Проте, це вже сумніву показує, що Раді Безпеки слід враховувати це визначення як керівництво при встановленні наявності акту агресії відповідно до Статуту [4].

Ряд рішень Міжнародного Суду ООН також дав визначення терміну «агресія». У ООН у рішенні 1986 року у справі Нікарагуа проти США (Нікарагуа проти Сполучених Штатів Америки, 27 червня 1986 р.) дає розширювальне тлумачення поняття непрямой агресії, поширюючи його на надання допомоги озброєним бандам, повстанцям, у формі надання зброї, матеріальної або іншої допомоги. Міжнародний суд ООН постановив, що «хоча концепція збройного нападу включає в себе відправлення однією державою збройних банд на територію іншої держави, постачання зброї та інша підтримка таким бандам не може прирівнюватися до збройного нападу». Суд встановив, що фінансова підтримка, навчання, постачання зброї, розвідка та матеріально-технічна підтримка є явним порушенням принципу незастосування сили та принципу невтручання у внутрішні справи держави, тобто «форма поведінки, яка, безумовно, є протиправною, але має меншу тяжкість, ніж збройний напад» [5]. При цьому Суд зазначив, що таке тлумачення, що відображає положення пункту d резолюції 3314 (XXIX), може розглядатися як норма міжнародного звичаєвого права.

Що стосується Римського статуту Міжнародного кримінального суду, то спочатку він не містив визначення злочину агресії. Тому що Рада Безпеки ООН була єдиним компетентним органом, який міг визначити наявність акту агресії. Він також не передбачав умов, за яких Суд міг би здійснювати юрисдикцію щодо такого злочину. Компетенція Суду розглядати справи про цей злочин тоді була суто теоретичною.

Визначення агресії було включено в Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) після Конференції з перегляду в 2010 році. Раніше, у статуті не було визначення цього злочину, адже лише Рада Безпеки ООН мала право встановлювати факт агресії. Перша Конференція з перегляду Римського статуту відбулася в Кампалі, Уганда, і на ній було прийнято резолюцію, що містила визначення агресії і режим, за яким МКС може вирішувати питання юрисдикції щодо цього злочину. Дане визначення має бути узгоджене

з положеннями Організації Об'єднаних Націй. Згідно статей 121 і 123 Римського статуту [6], Конференція з перегляду має бути скликана Радою Безпеки ООН через сім років після набуття чинності Статутом. Це означає, що ще у 1998 році було передбачено можливість внесення змін і доповнень до Статуту, що стосуються агресії. Таким чином, злочин агресії став офіційною частиною компетенції МКС, і Суд може розглядати справи, пов'язані з ним.

Елементи злочинів МКС були змінені, щоб визначити складові елементи нового злочину агресії. Одним з елементів є виконавець, який має можливість контролювати або керувати політичною або військовою поведінкою держави, що вчинила акт агресії. Однак, це визначення не застосовується до недержавних збройних формувань, які діють від імені іноземної держави. Проте, командири таких груп можуть бути притягнуті до відповідальності за інші злочини. Недавня судова практика показує, що напади недержавних озброєних груп можуть бути визнані актом агресії, якщо вони діють як фактичні агенти іноземної держави.

Злочин агресії має кілька додаткових умов відповідальності. Він може бути переданий до МКС державою або ініціативою прокурора, а не через Раду Безпеки ООН.

Висновки. Отже, розглянуті вище документи дозволяють стверджувати, що визначення єдиного поняття агресії є проблемним питанням сучасного міжнародного права. Визначення та висвітлення сутності агресії, що містяться у Статуті ООН, Конвенції «Визначення агресії», Римському Статуті МКС потребують уточнення та розширення. Зазначені проблеми показують складність агресії як політико-правового феномену та зумовлюють потребу в їхньому теоретико-методологічному осмисленні, що може сприяти вдосконаленню правоохоронного потенціалу міжнародно-правового механізму забезпечення міжнародного миру та безпеки людства, а також оптимізації можливої правозастосовної практики та підвищення якості імплементації норм про агресії до національного законодавства.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити ще низку висновків. З розвитком нових видів озброєння, і навіть форм і методів ведення війни об'єктивна сторона акту агресії зазнаватиме змін. Ще важливий аспект – суб'єктами агресії як міжнародного злочину мають виступати як фізичні особи, так і держави загалом. Аналіз міжнародно-правової доктрини показує, що акт агресії може розцінювати як злочин, скоєний індивідуально певними особами внаслідок реалізації державної політики, і як злочин, здійснюваний державою чи групами держав.

Міжнародний злочин агресії є одним із найсерйозніших порушень міжнародного права. Міжнародне право є основою для протидії воєнній агресії, але не регулює механізми боротьби з економічними та інформаційними агресіями. У світлі цього міжнародне співтовариство має розвивати норми, що забороняють агресію у всіх її формах. Однак поки такі норми не розроблені, цей вид злочину залишається нерегульованим. Тому необхідно вжити активних заходів для визначення та запобігання міжнародній агресії у всіх її проявах.

Список використаних джерел:

1. Договір про заборону війни як засобу національної політики (Пакт Бріана-Келлога). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_647#Text (дата звернення: 25.04.24).
2. Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 25.04.24).
3. Yearbook of the International Law Commission. 1951. New York, 1957. URL: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1951_v2.pdf. (дата звернення: 25.04.24).
4. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3314 від 14.12.1974 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169633__169633 (дата звернення: 25.04.24).
5. International Court of Justice, Reports of Judgments, Advisory Opinion and Orders. Judgment of 27 June 1986. URL: <https://www.icj-cij.org/index.php/node/103143> (дата звернення: 25.04.24).
6. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 25.04.24).

